

PRIKRIVENE METODE SUZBIJANJA ORGANIZIRANOG KRIMINALITETA

1. Uvod

Hrvatska javnost se počela susretati s nekim novim pojmovima iz redovne kriminalističke prakse, kod novijih istraga i suđenja za teška organizirana kaznena djela. U demokratskim državama u svijetu, posebice one koje su se mnogo prije od Hrvatske suočile s problemom organiziranog kriminaliteta i shvatile da bez uporabe ofenzivnih, prikrivenih metoda istraživanja nema mogućnosti prodora u strukture organiziranog kriminala, pa su stoga omogućile pravne okvire, te razvile posebne prikrivene metode suzbijanja organiziranog kriminaliteta, to više nije novost. Metode su razvijane kroz praksu i probleme na koje se nailazilo u obradbama konkretnih slučajeva organiziranog kriminaliteta, a put k novim metodama nedvojbeno su prve gradile SAD i Italija, zemlje najjače i najranije pogođene pojavom organiziranog kriminala. Nove metode uvođene su jer dotadašnje metode suzbijanja kriminaliteta nisu davale rezultata i tijela progona jednostavno nisu imala alate za ozbiljan rad na suzbijanju tog novog pojavnog oblika kriminala.

Bez provođenja prikrivenih metoda otkrivanja kaznenih djela organiziranog kriminaliteta i njihovih počinitelja, nigdje u svijetu, pa tako niti u Hrvatskoj nije moguće dublje doprijeti do organizatora, naručitelja i financijera ili pokrovitelja pojedinih organiziranih kaznenih djela.

Prilikom primjene prikrivenih metoda, svakako treba paziti i na zaštitu ljudskih prava i sloboda čovjeka, pa se traži da se rezultati primjene posebnih izvidnih mjera mogu koristiti u kaznenom postupku kao dokaz postojanja određenih činjenica samo ako:

- su izričito predviđene zakonskim odredbama,
- ne postoje blaže mjere za ostvarivanje istog cilja,
- je riječ o vrlo teškim kaznenim djelima,
- je prethodno pribavljena suglasnost suca ili se obavljaju pod njegovim nadzorom.¹

Na temelju spoznaja zemalja koje su uvele u svoje zakonodavstvo mogućnost korištenja posebnih prikrivenih izvidnih mjera, prije svega za suzbijanje organiziranog kriminaliteta, ali i drugog teškog kriminala, možemo utvrditi da se uglavnom primjenjuje nekoliko vrsta tih mjera, odnosno metoda suzbijanja te vrste kriminala.

2. Proaktivno djelovanje policije

Pod proaktivnim djelovanjem policije prije svega podrazumijevamo nadzor koji provodi policija, a može biti svakodnevna rutinska i uobičajena preventivna djelatnost što se provodi na javnim mjestima, ali može biti i prikrivena, tajna i ciljana djelatnost. Pod policijskim nadzorom podrazumijevamo: opći policijski nadzor, policijsku prislistru, dugoročni policijski ciljani nadzor, tajnu (prikriveni nadzor) pratnju, nadziranu isporuku predmeta kaznenog djela i tajni nadzor poštanskog prometa. Može se provoditi nad svim osobama i događajima koje se zateknu na određenom prostoru i u određeno vrijeme, ili nad događajima, a može biti ciljan prema točno određenim osobama, odnosno ovisno hoće li ta mjera biti dokaznog karaktera ili samo kriminalističko-obavještajnoga. Uglavnom je to u sklopu policijskih ovlasti, ali u nekim zemljama potreban je sudski nalog, i to posebice ako je riječ o nejavnim prostorima.

Ako je nadzor ciljan onda je svrha stvoriti sliku kretanja određene osobe (uglavnom sumnjive), njezinih osobnih veza i odnos s drugim osobama, posebice s drugim pripadnicima kriminalnog miljea, događajima ili predmetima, kada se zapravo bilježi svako njezino kretanje. Nadzor može biti kratkotrajan (policijska prislistra) ili dugotrajan, koji je obično ciljan. Podatci prikupljeni ovom policijskom radnjom upisuju se u informacijski sustav, radi se analiza i kompjutorsko uspoređivanje podataka.

Za provedbu ove mjere mogu se uporabiti i tehnička sredstva (audio i video) pogodna za bolje primjećivanje, registraciju i snimanje određenih činjenica. To mogu biti: dalekozori, fotoaparati, videokamere, magnetofoni, video i televizijski sustavi, teleskopi, optički uređaji za dnevno i noćno snimanje, prislistni uređaji, stjenice, uređaji za satelitsko praćenje i lociranje, te posebno za tu svrhu prilagođena vozila, koji se uglavnom rabe kod tajne pratnje. Za opći nadzor, odnosno sprječavanje činjenja kaznenih djela ili prekršaja na prostorima gdje se to često čini, policija može postaviti videonadzor, o čemu je javnost upoznata, što se pokazalo kao odlična mjera opće prevencije, pa i lakšeg identificiranja počinitelja.

¹ Kurtović, A., Novoselec, G., Tomašević, S., Gluščić, S., XVI. kongres ADIP-a, HLJKPP, Zagreb, 2/99.

Dugotrajan ciljani nadzor najčešće je usmjeren prema poznatim počiniteljima, recidivistima, izvršiteljima i nositeljima organiziranog kriminaliteta, za koje postoje opravdani pokazatelji da će ponoviti kazneno djelo ili počiniti novo, odnosno da se često i neprekidno bave činjenjem kaznenih djela. Za osobe nad kojima se provodi dugotrajni nadzor, svaki policijski službenik koji prema njima ima postupanje, dužan je podnijeti izvješće koje sadrži podatke o tome kamo, kako i s kime se osoba kreće, kojim vozilom, koje predmete ima sa sobom, točno vrijeme i mjesto zatjecanja i drugo, a izvješće se također upisuje u baze podataka i poslije analizira. Dugotrajnim policijskim nadzorom najočitiše se ostvaruje proaktivno suzbijanje organiziranog kriminaliteta, pa nije čudno što neki kriminalisti misle da je dugotrajni nadzor jedna od najvažnijih i najučinkovitijih mjera za borbu protiv organiziranog kriminaliteta i smatraju je neizostavnom metodom. To je mjera pasivnog progona jer se za njezinu primjenu ne traži postojanje osnove sumnje da je određena osoba počinila neko kazneno djelo. Mjera je to i proaktivnog preventivnog djelovanja policije. U nekim zemljama pri kriminalističkoj policiji postoje posebna specijalizirana tijela koja se bave samo provođenjem policijskog nadzora. Opći policijski nadzor neprekidan je i traje tijekom cijele službe svakog policijskog službenika za njegova rada na terenu, što znači 24 sata dnevno. Policijska prisмотра obično traje nekoliko dana, dok tajna pratnja može trajati više mjeseci, a dugotrajni policijski nadzor i više godina.

Pod policijskim nadzorom podrazumijevamo i nadziranu isporuku predmeta kaznenog djela, odnosno tzv. odgođenu intervenciju (uhićenje). Najčešće se primjenjuje pri krijumčarenju droge, kada se želi utvrditi naručitelj, a ne samo posrednici, odnosno vozači. Kada bi se lanac šverca prekinuo na određenoj ruti ne bi se mogli povezati organizatori i financijeri, a ruta se često kreće kroz više država, pa je nužna i dobra međunarodna policijska suradnja. Prema konvenciji Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, nadzirana isporuka znači tehniku dopuštanja da nedopuštene ili sumnjive isporuke izađu, prijeđu preko ili uđu na područje jedne ili više država uz znanje ili pod kontrolom njihovih nadležnih tijela, u svrhu istrage kaznenog djela i identifikacije osoba uključenih u počinjenje kaznenog djela. Uvijek se može upotrijebiti pri krijumčarenju razne robe (cigarete, naftni derivati, zlato, droga), prostitucije, krijumčarenja i trgovanja ljudima i drugo.

3. Uporaba prikrivenih istražitelja

Prikriveni istražitelj pod prikrivenim identitetom ima zadaću prodrijeti u zločinačku organizaciju i prikupiti što više podataka, informacija i dokaza o kriminalnom djelovanju njezinih članova, posebice o nositeljima kriminalnih djelatnosti. Prikriveni istražitelj vjerojatno je najznačajniji element koji vlasti progona imaju na raspolaganju u prikupljanju dokaza kod najorganiziranijih oblika kriminaliteta.

Pod prikrivenim istražiteljem prije svega se podrazumijevaju policijski istražitelji koji pod prikrivenim identitetom, infiltrirajući se u zločinačke organizacije, istražuju počinjena kaznena djela ili dojavljuju njihovo pripremanje, odnosno prikupljaju informacije i dokaze o njihovim počiniteljima. No pod tim pojmom mogli bismo podrazumijevati i policijske doušnike (informatore) i pouzdanike, koji također infiltrirani u zločinačku organizaciju, ili su već otprije njihov ili pridružen, novopridošli (ubačeni) član, daju informacije o počinjenju ili pripremanju kaznenih djela, njihovim počiniteljima ili pomažu u prikupljanju dokaza. Modly² pod pojmom „informator“ (povjerljiva osoba), podrazumijeva u širem smislu riječi kriminalističko - taktički zbirni pojam za niz kategorija osoba kojima se policija, povremeno ili stalno, ali uvijek tajno koristi za dobivanje informacija koje su kriminalistički važne, a odnose se na planirana ili počinjena kaznena djela, njihove počinitelje, sudionike i slično. Ovaj kriminalističko - taktički institut neraskidivo je povezan sa svim vrstama specijalne opservacije policije tajnim nadzorom, postavljanjem klopki, te bi obuhvaćao: informatore, pouzdanike, vigilante, provokatore, prikrivene otkrivače i prikrivene agente. Neki slučajevi ne mogu se riješiti ako se ne koriste informatori jer se često samo oni mogu kretati u sredinama i društvima koji zanimaju policiju. Ključna je razlika u tome što su policijski istražitelji, dakako, policijski službenici, dok su informatori i pouzdanici uglavnom civilne osobe, koje se najčešće koriste kada je u zločinačku organizaciju ili u blizinu nekog sumnjivca teško ubaciti ili približiti policijskog službenika, pa je informacije ili dokaze jednostavnije i bezopasnije prikupiti preko njemu poznate osobe ili osobe s karizmom kriminalca u kojeg će se imati povjerenja, odnosno kod policijskog nadzora kriminaliteta na nekom području putem informatora.

Uporabom prikrivenih istražitelja obavlja se simulirano davanje potkupnine, simulirani otkup predmeta, simulirano osnivanje pravnih osoba ili trgovina, simulirano pranje novca i snimanje razgovora sugovornika, pa i postavljanje uređaja za ozvučenje određenog prostora.

U Sjedinjenim Američkim Državama pod prikrivenim se istražiteljem podrazumijeva policijski istražitelj koji pod prikrivenim identitetom-legendom dugoročno vodi istrage u određenom kriminalnom miljeu, te istražitelj koji, samo radi simuliranog otkupa predmeta kaznenih djela ili davanja potkupnine, pod lažnim identitetom, kratkoročno (do šest mjeseci) sudjeluje u dokazivanju nečije kriminalne djelatnosti u svezi s krijumčarenjem droge, korupcijom i ostalim vrstama organiziranog, te gospodarskog kriminala, odnosno drugih teških zločina.

Zbog nepovjerenja članova zločinačke organizacije prema novim članovima i kod njih uvedenog sustava inicijalizacije i opsežnih provjera kandidata, prikriveni istražitelj ne koristi se često, iako upravo kod kaznenih djela organiziranog

² Modly, D., Informatori, Birotisak, Zagreb, 1993.

kriminaliteta koja se ne prijavljuju policiji (droga, korupcija, prostitucija, krijumčarenja) oni daju najviše uspjeha. Uključivanje prikrivenog istražitelja podliježe odobrenju, uglavnom visokih policijskih časnika, a ponegdje i suca. Rijetki sustavi odobravaju sudjelovanje prikrivenog istražitelja u činjenju kaznenog djela ili prekršaja, zbog vjerodostojnosti ili cilja kaznenog progona, ali u slučaju otklanjanja životne opasnosti, odnosno nužne obrane ili krajnje nužde, to je dopustivo. Također rijetki sustavi odobravaju rad istražitelja provokatora jer se ulazi u sferu poticanja na izvršenje kaznenog djela, te se postavlja pitanje nije li se kriminalna volja stvorila upravo zbog poticanja istražitelja provokatora.

Poradi izgrađivanja vjerodostojne legende prikrivenog istražitelja, mogu se izrađivati i prikriveni dokumenti, mijenjati mjesta boravišta i načina dotadašnjeg življenja, ali bez posljedica na druge osobe. Policijski prikriveni istražitelji upotrebljavaju posebne automobile, posebna gotovinska novčana sredstva, posebne načine komuniciranja i prikrivene prostorije, stanove, što se sve ne smije moći povezati s policijom. Identitet prikrivenih istražitelja dobro je čuvati, zbog njihove sigurnosti i uložених sredstava u izgradnju, posebice policijskih prikrivenih istražitelja, no unatoč tomu pravosudni sustav zna tražiti njihovo svjedočenje pod pravim identitetom.

Rad prikrivenog istražitelja je dobrovoljan. Trajanje ove mjere je od nekoliko mjeseci do nekoliko godina. Prikriveni policijski istražitelj nije, kao redoviti policijski službenik, dužan neodgodivo reagirati na kršenje zakona, pa čak ni pri počinjenju kaznenog djela.

4. Elektronički nadzor komunikacija

Pod elektronički nadzor komunikacija možemo svrstati:

- nadzor telekomunikacijskih sredstava, žičanih i bežičnih,
- nadzor razgovora koji se odvija neposredno ili preko nekog elektronskog medija,
- nadzor prijenosa podataka, žičanih i bežičnih,
- ozvučenje prostorija,
- utvrđivanje broja i vlasnika dolazno-izlaznih telefonskih poziva.

Ovdje je riječ o dubokom zadiranju u osnovna ljudska prava i slobode čovjeka, pa se ovaj nadzor svuda provodi pod strogim nadzorom suda i uz ograničeno trajanje, a negdje su formirana i posebna povjerenstva za kontrolu zakonitosti primjene ove mjere. No u nekim zemljama moguća je primjena i u preventivne svrhe, nakon osnove sumnje, ali tada bez dokazne snage. Često se može koristiti samo za određena, uglavnom najteža, zakonom određena kataloška kaznena djela. Zahtjevi za primjenom ove mjere moraju biti dobro obrazloženi, a stalnim podnošenjem izvješća kontrolira se daljnja opravdanost provođenja. Rokovi primjene uglavnom su najdulje nekoliko mjeseci, nikako dugoročno. Primjena te mjere važna je za dokazivanje kriminalne djelatnosti osumnjičenika, a još više za pronalaženje organizatora, financijera, svjedoka, doušnika i drugih osoba. Tako praktičari smatraju da je prisluškivanje razgovora jedna od najvažnijih mjera za suzbijanje organiziranog kriminaliteta, s pomoću koje se može prodrijeti u najvišu organizacijsku razinu zločinačke organizacije i tako prikupiti dokaze o njihovoj kriminalnoj djelatnosti.³

U pojedinim pravnim sustavima razlikuje se primjena ove mjere na javnom prostoru ili u privatnim prostorima osobe koju se prisluškuje, tako što je manje zakonskih prepreka to učiniti na javnome mjestu. Prisluškivanoj osobi u određenim se državama i pod određenim uvjetima mora dati obavijest o tome da je bila podvrgnuta nadzoru.

5. Kompjutorsko sravnjivanje podataka

Sve prije navedene mjere bez kompjutorskog sravnjivanja podataka ne mogu dati potpune rezultate, jer ta mjera tek daje cjelovitu sliku povezujući sve segmente u cjelinu. Iako je kompjutorsko sravnjivanje podataka u mnogim zemljama sporno s gledišta zaštite ljudskih prava, ta se metoda primjenjuje, negdje kao izvorna ovlast, negdje uz odobrenje suca, negdje i kršeći zakonske norme ili pak pronalazeći različite nedefinirane ili ne posve definirane odredbe unutar zakona, kao moguće davanje ove ovlasti.

Nema definicije kojom bi se objasnilo što je to kompjutorsko sravnjivanje podataka iako se to u kriminalističkoj praksi provodi, premda ni ona nije točno odredila što se pod time podrazumijeva. Mogli bismo reći da je to prikupljanje i uspoređivanje podataka iz svih postojećih evidencija, odnosno baza podataka o određenoj osobi ili skupini osoba, predmetima i događajima, za određeno vremensko razdoblje i na određenom prostoru, uporabom uglavnom posebnih kompjutorskih programa, kako bi se rekonstruirali ili povezali neki događaji, kretanja ili namjere, utvrdile činjenice, a sve radi sprječavanja i otkrivanja kaznenih djela i njihovih počinitelja, planera ili nalogodavaca ili njihovo eliminiranje kao potencijalnih sumnjivaca. Obično se to radi prema unaprijed određenim kontrolnim obilježjima, tzv. rasterima, ali se pretraga može raditi i bez određenih obilježja.

³ Sačić, Ž., Organizirani kriminal – metode suzbijanja, 2001.

Mjera se koristi u svrhu preventivne i represivne djelatnosti. Velika je prednost ovakvog pretraživanja i to što se ono može provoditi samo na temelju djelomičnih podataka, kada je, primjerice, poznata samo marka ili tip vozila. Policija sravnjuje podatke uglavnom iz baze koja ona posjeduje na temelju prikupljenih podataka iz prijašnjih događaja, ali se mogu koristiti i podatci prikupljeni od privatnih osoba ili drugih državnih tijela. Sravnjivanje podataka policija koristi svakodnevno u svome radu, ali uglavnom u operativne svrhe i tu je upitna dokazna korisnost. S pomoću ove mjere može se profilirati počinitelj poradi sužavanja kruga osumnjičenih. U današnje doba globalizacije kretanja i događaja nije se moguće osloniti samo na ljudsko promišljanje, posebice ne u velikim i teškim istragama složenih kaznenih djela, što slučajevi organiziranog kriminala svakako jesu, jer toliki fond informacija, događaja i situacija mozak nije u stanju povezati, obraditi ili rekonstruirati.

Bez kompjutorskog sravnjivanja podataka ne može se ozbiljno pristupiti suzbijanju organiziranog kriminaliteta. U budućnosti bi ta metoda trebala biti ona koja će upućivati na organiziranost u činjenju kaznenih djela i uz pomoć koje bi se trebali formirati startni predmeti za istraživanje pojedinih skupina što se bave organiziranim kriminalitetom, bez obzira hoće li se provoditi temeljem procesnog ili policijskog zakona.

6. ZAKLJUČAK

Možemo raspravljati o tome nisu li sve ove mjere zapravo i proaktivno djelovanje u suzbijanju organiziranog kriminaliteta. Policija bi svakako trebala imati zakonsku mogućnost neke vrste nadzora i kompjutorskog sravnjivanja podataka proaktivno, odnosno za preventivno djelovanje i prije osnove sumnje da je određena osoba ili skupina počinila neko kazneno djelo. Takvo angažiranje trebalo bi obrazložiti dotadašnjim kriminalnim aktivnostima određene osobe (ili skupine), koje govore da se ta osoba opetovano bavi činjenjem kaznenih djela, ili indicijama, postojanjem određenih spoznaja o njezinoj aktivnosti. Nakon ili tijekom provođenja nadzora, te kompjutorskog sravnjivanja podataka, ako bi cijela slika davala veći stupanj vjerojatnosti od indicija, odnosno osnove sumnje, mogle bi se primijeniti ostale mjere prikrivenog postupanja, što bi iziskivalo sudske odobrenje.

U Hrvatskoj sve prikrivene metode suzbijanja teškog (organiziranog) kriminaliteta provodi kriminalistička policija. Ne provodi ih niti sud niti državno odvjetništvo, odnosno USKOK, iz razloga nedovoljne kompetencije, kadrovskih i tehničkih kapaciteta. Niti jedne, pa ni jednostavnije izvide (kriminalističku obradu, istragu) organiziranog kriminaliteta i korupcije nije moguće provesti bez potpunog angažmana kriminalističke policije, a takve izvide uglavnom nije moguće provesti bez primjene prikrivenih metoda suzbijanja organiziranog kriminaliteta. Državno odvjetništvo je prije svega tijelo optužbe, a ne tijelo istrage. Istražni sudac (sudac istrage), iako samo ime sugerira da se on bavi istragama kaznenih djela, on uglavnom ponavlja veće ranije obavljene mjere i radnje od strane policije ili služi za izdavanje i kontroliranje izdanih naloga policiji, za provođenjem pojedinih istražnih radnji, pa i iz opusa navedenih mjera. Dakle, možemo slobodno reći da **posao istraživanja i dokazivanja kaznenih djela niti nije nikad bio stvarni posao sudaca i državnih tužitelja**, pa bi tu objektivnu činjenicu trebalo konačno početi i formalno, zakonski uvažavati.

Kriminalističkoj policiji su zakonski otvorene mogućnosti za primjenom većine prikrivenih metoda, ali zbog loše i neracionalne organizacijske strukture većeg dijela policijskog sustava, uslijed čega (iako uz dovoljan broj), policijskih službenika nema dovoljno raspoređenih na prioritetnim poslovima, a to su svakako istraživanja teških kaznenih djela, prije svega iz područja organiziranog kriminaliteta. Zbog nedostataka internih propisa nije u potpunoj funkciji korištenje informatora (posebice u zatvorskom sustavu), bez kojih, znamo nije moguć dublji prodor u zločinačke organizacije. Policijski kriminalistički nadzor dugo nije funkcionirao jer je Zakonom o policiji iz 2000. godine, ta mogućnost ukinut, pod okriljem zaštite prava i sloboda građana, a zapravo je to bila dobra intervencija onih kojima takav propis pogoduje, a nisu iznađena neka nova suvremena evropska rješenja. U svom 195. članku, Zakon o kaznenom postupku, na vrlo loš način rješava ovlasti sravnjivanja podataka. Novim ZKP-u, ta odredba nije značajno i svrsishovito promijenjena.

Novim Zakonom o policijskim poslovima i ovlastima, ponovno je otvorena mogućnost nadzora nad pojedinom kategorijom osoba. Istim zakonom policija ima ovlast provoditi prikrivene policijske radnje i to: motrenje, pratnju, klopku i prikrivanje svojstva policijskog službenika, u svrhu kriminalističkog istraživanja, odnosno provođenja izvida, ako se drugim radnjama ne bi mogao postići cilj policijskog posla. Ove mjere, također se provode kratkotrajno i u konkretnom istražnom predmetu i nije im cilj uspostava nadzora nad nositeljima organiziranog kriminaliteta. Na osnovu članka 23. istog Zakona, otvorena je djelomična mogućnost proaktivnog djelovanja kroz prikupljanje podataka o osobi: od koje prijeti opasnost, kojoj prijeti opasnost i koja je nestala, te nezakonito pribavljenoj imovinskoj koristi i objektu, postrojenju ili pojavi kojoj ili od koje prijeti opasnost. Kada se takvi podaci pretvore u operativna saznanja, mogu se čuvati trajno.

Prikrivene metode su zaista ključne za uspješnost u suzbijanju organiziranog kriminaliteta u nekoj državi. Posljednja velika kriminalistička istraživanja organiziranih kaznenih djela počinjena u Hrvatskoj, upravo se temelje na prikrivenim metodama istraživanja. Primjena tih metoda je jedan od razloga zašto se često odmah ne primjenjuju javne i opće metode. Primjena i uspješnost prikrivenih metoda diktira tajming uhićenja i objavljivanja provođenja

pojedinih istraga. Zbog nepoznavanja taktike i metodike primjene prikrivenih i javnih metoda istraživanja kaznenih dijela, javnost je često zbunjena.